

Néma TV, néma tavasz?

(Hozzászólás a média és az ökológia válság kapcsolatát – Sükösd Milós írása nyomán – feszegető vitához)

Szerzői információ:

Fonyó Attila

Szociológus, újságíró. Az ELTE végzett doktorandusza, disszertációját környezetvédelmi szabályozásban fellépő aktorok közötti kommunikációból írja. Óraadó oktató az ELTE szociológia szakán.

Főbb kutatási területei: környezetvédelmi kommunikáció, társadalmi mozgalmak, civil társadalom, társadalmi struktúra, rendszerváltás. Szociológusi tevékenysége mellett szabadúszó újságíróként dolgozik - környezetvédelemmel, civil társadalommal kapcsolatos cikkeket publikálva. 2001-2004. között a Tílos Rádió ökológiai magazinjának műsorvezetője volt.

E-mail: fonyikuld@yahoo.co.uk

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Fonyó Attila. „Néma TV, néma tavasz?”.

Információs Társadalom IV, 3–4. szám (2004): 108–128.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.IV.2004.3-4.15>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Fonyó Attila

Néma TV, Néma tavasz?

Hozzászólás a média és az ökológiai válság kapcsolatát –
Sükösd Miklós írása nyomán – feszegető vitához

„DDT is good for me-e-e!”

Tehenekkel illusztrált reklám a TIME magazinból, 1947

„A svéd férfi 24 hektárnyi földet kezelt DDT-t és benzén-hexaklórt tartalmazó porral, mely az enyhe szellőben mindvégig ott kavargott körülötte. »Este szokatlan fáradtságot érzett, a következő napokon pedig általános gyengeség, hidegrázás, hát- és lábfájás kínoztta, s nem tudott felkelni az ágyból« – szölte a lundi kórház beszámolója. Magas láz gyötörte, s vörösvérsejtjeinek száma igen alacsonyra zuhant- Átvitték egy felkészültebb kórházba, de ott sem tudtak rajta segíteni, és tíz hét után meghalt. A vizsgálat a csontvelő teljes elroncsolódását mutatta ki.”

Rachel Carson „Néma tavasz” című, az 1967 és 1973 között a fejlett nyugati és a szocialista országokban betiltott DDT-ről és más rovarirtó szerekről írt könyvéből, 1962

„[...] Habár a DDT-t már 30 évvel ezelőtt betiltották, Margot Wallströmnek, az Európai Környezetvédelmi Bizottság vezetőjének vérében még mindig kimutatható...”

Az európai döntéshozók vérvizsgálatát megcélzó civil akcióról szóló beszámolóból, mely a kémiai anyagok szabályozásának szükségességére hívja fel a figyelmet, www.wwf.hu, 2003

Sükösd Miklósnak az ökokidium (környezeti válság) és a totális mediatisáció (a nyugati társadalmak növekvő médiafogyasztása) közötti kapcsolatot feszegető téziseit és az azt bírálók kritikáját olvasva a hozzászólónak olyan érzése támad, hogy Sükösd Miklós kritikusi nem látják a fától az erdőt, míg a vitaindító ott is savas esőtől lombját hullató erdőt lát, ahol valójában végtelen legelők világosodnak. Azaz a kritikusok sokszor részproblémák cáfolatával kerülgetik az alapkérdéseket, míg Sükösd valóban nem elég árnyaltan, túlságosan fekete-fehéren adja elő téziseit, néha összeszova vagy nem elég pontosan tálalva állításokat, fogalmakat.

1. A KÖRNYEZETI KÉRDÉS

Az első és legfeltűnőbb a vitában a környezeti kérdésnek, magának a környezeti válságnak a viszonylag felszínes vagy elhanyagolt kezelése, néhány hozzászólónál teljes negligálása. Már maga Sükösd is elköveti azt a hibát, hogy a kétségtelenül hatásos ökokidium fogalmat emeli ki, azaz a fajok pusztulását, eltűnését, a biológiai sokféleség csökkenését, ami a környezeti válságnak¹ csak egy szelete. E válság okai és megoldási lehetőségei azonban sokrétűek, s így a médiával való összefüggéseik is feltehetőleg mások.

¹ A továbbiakban a környezeti válság fogalmát használom az ökológiai válság helyett, ugyanis az ökológia egy diszciplína, nem pedig egy diszciplína tárgyának a neve.

Élő és élettelen környezetünk terhelése eleve kettős: a környezetet egyrészt erőforrásként (input), másrészt nyelőként, azaz a gazdasági-társadalmi rendszer által termelt hulladékok lerakóhelyeként (output) használja az emberiség. E használat lehet tartós kisléptékű erőforrás-használat, ami az erőforrások kimerülését okozhatja, vagy tartós kisléptékű környezetszennyezés, ami hosszú távon ökológiai problémákat okoz. De a környezetszennyezés lehet hirtelen katasztrófa is, melynek során súlyosan megrendülhet egy természeti rendszer egyensúlya. E dimenziók mellett nyilvánvalóan fontos megkülönböztetni az adott gyakorlatok erőforrás-kihasználásának, illetve környezetszennyezésének közvetett vagy közvetlen jellegét. A környezeti konfliktusok leggyakoribb oka a *NIMBY (not in my backyard)*, a „ne az én kertembe” típusú tiltakozás, azaz egy környezetszennyező vagy annak vélt beruházás megakadályozása a tiltakozók közvetlen környezetében.

A létező környezetterhelő gyakorlatok mellett másfajta környezeti problémát jelentenek a környezeti kockázatok. Egy gazdasági-technológiai rendszer vagy gyakorlat rövid vagy hosszú távú, nem szándékolt környezeti és egészségügyi hatásairól rendszerint nem sokat tudunk: csak becslések vannak ezek mértékéről és bekövetkezési valószínűségéről. Ráadásul a környezetszennyezés egy részének nincs sok köze a természetromboláshoz. Az épületek belső levegőminősége vagy a városi zajártalom nem rongálja a bioszférát, csak az előbbi nem megfelelő volta megsokszorozza a légúti megbetegedések számát, az utóbbi pedig 5-10 évvel megrövidíti az emberi életet. Sőt, sokszor a laikusok által környezeti katasztrófának tekintett jelenségek egy része nem is az, hanem az adott ökoszisztéma működésének része (erdőtűzek az eukalip-tuszerdőben, elefántok erdőpusztítása, üregi nyulak randalírozása a bugaci ősborkásban). Mindezek okai és lehetséges megoldásai, valamint reflektáltságuk is más és más lehet, és éppen e sokrétűség miatt értelmetlen annak kijelentése (szinte minden hozzászóló által), hogy a környezeti válság globális vagy lokális természetű. Olyan ez, mintha azt mondanánk, hogy a társadalom nőies vagy férfias. A környezeti jog nemzetközi jogként született meg, a globális klímavédelmi egyezmények *per definitionem* globálisak, az élőhely-védelem *ab ovo* lokális és helyhez kötött.²

Elég nehéz mit kezdeni a Dányi Endre által idézett vitával (Dányi, pp. 5-6.) is, mely azt lenne hivatott eldönteni, hogy a környezeti problémákra a fogyasztás és a népesség korlátozása, *vagy pedig* a technológia fejlesztése lehet a válasz (tehát az egyik megoldás a felvetés szerint kizárja a másikat!). A környezetterhelés egyik egyszerű képlete azonban ez:

$$L = P \times W/p \times U/w$$

Azaz a környezet terhelése a lakosság számának, az egy főre jutó fogyasztásnak és a fogyasztási egység előállításából eredő környezetterhelésnek (magyarán a technológia hatékonyságának) a szorzatából adódik. Azaz nincs semmi értelme szembeállítani a népesség és a fogyasztás csökkenését a technológiai fejlődéssel, mert ha a szorzat bármelyik eleme növekszik, akkor a környezetterhelés is nő, ha egyidejűleg

² Az valóban jogos kritika lehet, hogy a zöld mozgalmak ideológiájában (de nem a zöld szervezetek által készített szaktudományos elemzésekben!) sokszor idealizált a lokális kötődés, de a környezeti kérdés fenti leegyszerűsítő jellemzése nem megengedhető.

egy másik elem nem csökken. És ugyanúgy, hiába csökken valamelyik elem, ha ez a csökkenés magával hozza egy másik elem növekedését, például akkor, ha egy kevésbé környezetszennyező technológia következtében jelentősen megnő az egy főre eső fogyasztás. A környezeti válság elkerülése mindhárom elem csökkentését igényli, mert a földi környezet terhelhetősége véges. Ennél biztosabb tény kevés van. Az már bonyolultabb kérdés, hogy ez hogyan oldható meg. Hipotézisként megfogalmazható, hogy minél nagyobb szerepe van a lakosság fogyasztási attitűdjeinek, viselkedésmódjának egy környezeti probléma előidézésében, annál nagyobb szerepet kap a szemléletformálás és ezen belül a média (erre még később visszatérek), és minél tisztábbá tehető egy adott technológia, annál inkább érdemes abba befektetni.³

A környezetterhelés mértékegysége sok minden lehet. Lehet bármilyen emisszió: ha például a globális klímaváltozásra ható tevékenységeket vizsgáljuk, jó mérőszám a kibocsátott üvegházhatású gázok mennyisége. A környezetterhelés leggyakoribb mérőszáma jelenleg az ökológiai lábnyom (Wackernagel – Rees, 2001), melynek meglehetősen sok számítási módja van, és az a lényege, hogy egy adott földterületen előállítható, évről-évre megújuló terményt és annak energiáját veszi számításba. Mindenesetre elég sok számítás készült ahhoz, hogy egy-két alapjellegzetesség megállapítható legyen. Azonnal cáfolható például az a kijelentés, hogy „nem a városi ember pusztítja a természetet”.^{*} egy városi lakos ökológiai lábnyoma nagyobb, mint egy falusi lakosé, de azt is lehet tudni, hogy egy észak-amerikaié nagyobb, mint egy magyaré; egy húsevőé, mint egy vegetáriánusé; egy autóval ingázó dolgozóé, mint a tömegközlekedési eszközök utasaié (minden más dimenzió egyezése mellett). A legmegdöbbentőbb adatok azok, amelyek egy-egy ország vagy kontinens környezetterhelését mérik: a nyugati országok teljes megújuló biológiai kapacitásuk tíz-tizenöt-szörösét, Magyarország a magáénak két-háromszorosát használja el. Magyarul: a fejlődő országok erőforrásait és a kimerülőben lévő földtörténeti tartalékokat éljük fel. A környezeti válság nem *hoax*, hanem jól dokumentált és nyilvános statisztikákból ellenőrizhető folyamat – az más kérdés, hogy jóval nehezebb róla tudomást szerezni, mint a Hilton lányok bugyijának színéről. (Erről később.)

Nem igazán lehet mit kezdeni Sükösd Miklós kritikusaik szóhasználatában azzal sem, hogy mivel „hosszú távon mindenki meghal”, attól, hogy „valaki meghal” vagy „valami elenyészik”, semmilyen szinten nem különül el az, hogy „valakit kiirtanak” vagy „valamit kipusztítanak”. A „nem feltétlenül ontológiai tragédia, ha eltűnnek a bazsarózsák” (Dessewffy, p. 3.) kijelentés csak azzal nem számol, hogy ezek a növények nem pusztulnának ki, ha egy alapvetően pszichopata tevékenység (a háború, azaz a fajtársak megsemmisítése) következtében nem akarnák kiirtani őket. A szemlélet abszurditását szeretném szemléltetni, egy „a rendszer logikájából követke-

³ A Föld szintjén nézve a képlet lefordítható nagy földrajzi régiókra: a fejlett nyugati kapitalista országoknak a fogyasztás visszafogásában, a volt szocialista blokknak a technológia fejlesztésében, a harmadik világnak a népességregobbanás területén kellene elsősorban eredményeket felmutatniuk.

^{*} Az idézett kijelentés Hammer Ferenc vitacikkének átdolgozott változatából, mely lapzártakor érkezett meg szerkesztőségünkhöz, kimaradt. Helyette a következő mondat szerepel: „Amennyiben a tudatos kétkézi természetpusztítást is természetpusztításnak tekintjük (gyomirtózás, malacdopping, vakondvadászat, vegyszeres szúnyogirtás, rapsickodás, illegális hulladékányák stb.), akkor feltűnhet, hogy ezt nagyobbbrészt a kevesebb médiát fogyasztó lakosság követi el.” – *Lektor*.

ző szükségszerű áldozat” jellegű példán bemutatva: Végül is „nem feltétlenül ontológiai tragédia”, ha napalmban megfőzik a drezdaiakat, hisz Drezda bombázásának százhatvanezer áldozata „hosszú távon úgyis meghalt volna”. Nem moralizálni akarok, hanem a mondat és a szemléletmód értelmetlenségére hívnám fel a figyelmet: ne kutasuk a terrorbombázás okait és következményeit, mert ontológiai/metafizikai eredménye előbb-utóbb úgyis bekövetkezett volna. A világ megismerésének értelmes voltáról, vagy a kikerülhetetlen Fátum miatti értelmetlenségéről van szó (részemről az előbbi mellett szavazok), nem pusztán az etikai vonzatról.⁴ S ha már ennyire sikeredett eltérnem a tárgytól, azt a kérdést azért – dolgozatomban az utolsó metafizikai kérdésként – még feltenném, hogy feltétlenül ontológiai tragédia-e, ha eltűnnek az emberek. (Abszurd kitérő vége.)

Egy faj eltűnése még nem feltétlenül jelenti egy ökoszisztéma összeomlását (bár van erre is példa), azonban a rendszer minden egyes faj eltűnésével labilisabbá válik. Jelenleg az emberi tevékenység következtében oly gyorsan tűnnek el fajok tömegei, hogy ez már a természeti rendszerek fennmaradását és regenerálódását veszélyezteti. Nemcsak a bioszféra egyensúlyának önértékéről vagy metafizikai, etikai kérdéstről van szó: a biológia sokféleség csökkentése az emberiség életben-maradási esélyeit csökkenti. Tudja-e például bárki, hogy nem a bánáti bazsarózsa egyik fehérjéje lesz-e a rák ellenszere? Vagy hogy nem a balatoni szivacs termeli-e a Balaton vízminőségének fenntartásában alapvető fontosságú enzimet? Hasonló „extrém” példákkal teli van az ökológia. Mindenfajta moralizálás nélkül le lehet szögezni: meglehetősen kockázatos hagyni, hogy életesélyeink romoljanak.

A környezeti kockázat fogalma és kérdései körül is felmerültek zavarok a vita során. A kockázat egy rendszer működésének bizonyos valószínűséggel bekövetkező káros következménye. (Szemben a veszéllyel, mely nem egy adott rendszer működéséből fakad, hanem külsőlegesen fenyegetettség.) A kockázat létrejöttében ez a valószínűség, a következmények káros mértéke, illetve „felvállalhatósága” a társadalmi tényező – ha a kár bekövetkezik, akkor hatása már nem a társadalmilag konstruált világtól függ. Az atomenergia kockázatos mivoltát tekintve társadalmi vita tárgya lehet mondjuk annak a valószínűsége, hogy nem kontrollált láncreakció következik be (*INES* skála 7.), vagy hogy radioaktív izotópok kerülnek a környezetbe nagy mennyiségben (*INES* skála 5-6.). Elvben „ezer évben egy” ilyen baleset várható, ehhez képest azonban ötven év alatt egy *INES* 7. és három *INES* 5-6. besorolású esemény történt. Szintén társadalmi vita és kockázatelemzés tárgya lehet, hogy mit számítunk bele az atomenergia előállításának folyamatába (az uránbányászatot és az általa okozott, megvalósult ártalmakat, valamint az ebből valószínűsíthető kockázatokat is, vagy csak a reaktorokban történeteket). További kérdés, hogy a haszon arányban áll-e a kockázatokkal (megéri-e ötven évente egy-egy *Three Mile Island*, *Windscale*, *Kistim*, vagy

⁴ Bár lehetne akár etikai vonzatról is beszélni: Következik-e egy tevékenység következményeinek felismeréséből valamilyen szintű felelősség-minimum? Az ökoetika szerint igen, ám vannak olyan etikai rendszerek, amelyek szerint nem. Egy tralfamadorinak például, aki a világ összes pillanatát egyben látja, nehéz lenne megmagyarázni a drezdaiak pusztulásának etikai vonzatait (Vönnegut, 2004). Ha az etikai keretek feszegetése meghaladja is a dolgozat témáját, a jogi keretek leszögezése nem: a Cartagenai jegyzőkönyv alapján az államok kötelessége megőrizni területükön a fajtagazdaságot, azaz egy faj eltűntetésére irányuló tevékenység nemzetközi jogot sért, ugyanúgy, mint a háborús bűncselekmények vagy a védővámok alkalmazása.

egy *Csernobil* a nem is olyan olcsó energiát, ha vannak helyettesítő megoldások). Az a tény már nem társadalmi konstrukció (legfeljebb képzeletünket konstruáljuk meg társadalmilag), hogy ha egy élőlényt elég sok radioaktív sugárzás ér, akkor belepusztul. (Nem mellesleg szólva, száz százalékos valószínűségű kockázat már nem kockázat, hanem bizonyosság – a fenti négy esetben.)

A hozzászólásokat olvasva néha olyan érzése támadhat a hozzászólóknak, mintha a kockázat-elemzés nem a valóság empirikus megismerhetőségébe vetett hit, hanem a szubjektív idealizmus talaján állna („és most már azt hiszem, hogy nincs igazság, / már azt, hogy minden kép és költemény, / azt, hogy Dsuang Dsi álmodja a lepkét, / a lepke őt és mindhármunkat én.” – Szabó Lőrinc), holott a tudományos megismerés alapja az a meggyőződés, hogy a valóság megismerhető. A kockázat nem teljesen szabadon meghatározható, konstruálható, álmodható, negligálható vagy felnagyítható: a valóság ott motoszkál az eltérő értékfelfogások és ésszerűségek alapján meghatározott, konstruált, felnagyított, negligált kockázatok mögött. A környezeti kockázatok felmérésében a nehézséget egyrészt a környezeti kockázatok rendkívül összetett mivolta, sokszor többszörösen közvetett hatása adja, ami a valóságkonstrukcióktól függetlenül is hatás, csak érvek közvetítik. (A DDT nem akkor kezdett el mérgezni, amikor Rachel Carson *Néma tavasza* már megjelent.) A nehézséget másrészt az adja, hogy a kockázatok megkonstruálása és észlelése eltérő világlátások és értékválasztások alapján zajlik: „a kockázatokkal foglalkozó vitákban nyilvánvalóvá válnak a tudományos és a társadalmi ésszerűség közötti szakadékok és árkok a civilizációs veszélyforrásokkal kapcsolatban” (Beck, 2003:42, kiemelés az eredetiben). Ezek alakulásában és a közöttük való közvetítésben viszont kiemelt szerepe lehet a médiának, a nyilvánosság e fontos eszközeinek is: a kockázatok „tudásban jönnek létre [és] kiváltképpen nyitottak a társadalmi meghatározási folyamatok számára. Emiatt társadalmi-politikai kulcspozíciókat töltenek be azok a médiumok, amelyekben a kockázatok meghatározása történik” (Beck, 2003:31, kiemelés az eredetiben). Sükösd Miklós téziseit kérdéssé formálva: a kereskedelmi média vajon ilyen médiumnak tekinthető-e?

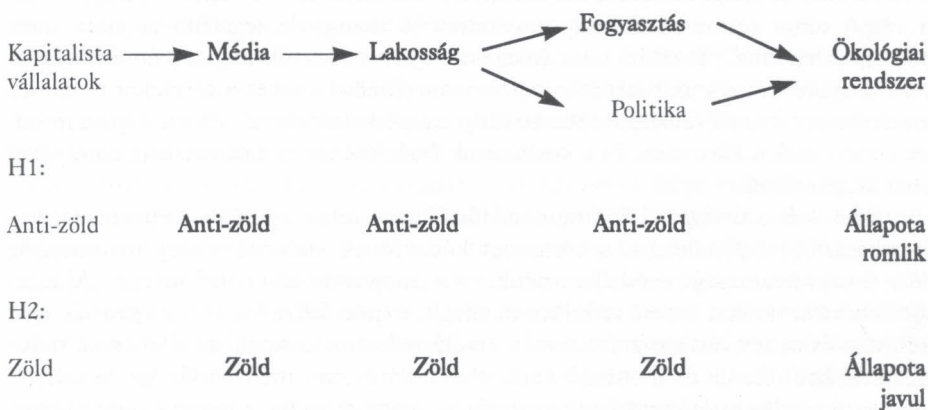
2. MODERNITÁS ÉS MÉDIA

Sükösd kritikusai két általános, nem közvetlenül a tézisekhez kötődő kritikát fogalmaztak meg: a) a média elemzése modernitás-kritikát fed, így a médiának tulajdonít olyan hatásokat, amelyek a modern gazdasági-technológiai-társadalmi rendszer más elemeiből következnek, ráadásul b) a média nem tipizált, a Sükösd által használt médiafogalom nem elég árnyalt.

Sükösd médiaelemzésében a kritikusok egyrészt azt kifogásolják, hogy a modernitással kapcsolatos – akár jogos – fenntartásokat rávetíti a médiára, másrészt a médiának túl nagy szerepet tulajdonít. A kiindulópontul szolgáló tézis: „a társadalom mediatiszációja hozzájárul az ökológiai válság elmélyüléséhez, vagyis tulajdonképpen oksági kapcsolatban állnak egymással.” (Sükösd, 2003:132.). Sükösd hozzáteszi rögtön, hogy a kapcsolatot *közvetettnek* feltételezi. Az oksági jelzővel valóban csínján ille- ne bánni, ennyiben jogos a kritikusok észrevétele, de a dolgozat csak azt állítja, hogy van ilyen hatás, míg azt sehol sem, hogy ez a hatás kizárólagos, vagy egyetlen. Szerencsésebb lett volna a „társadalom mediatiszációjának *jelenlegi formája* hozzájárul a kör-

nyezeti válság elmélyüléséhez, vagyis a modern gazdasági-technológiai-társadalmi rendszer *egyik olyan eleme*, amely más elemekkel együtt hat erre” tartalmú megfogalmazás. Azaz a média csak egy elem egy *útmodellben*, melynek végén a környezeti válság áll. A modernitáskritikán belül egy intézmény, a média hatásának vizsgálata teljesen legitim törekvés: Sükösd nem is ígér többet, csak szóhasználatával nem teszi ezt egyértelművé.

A Sükösd Miklós által feltételezett hatást az alábbi módon ábrázolhatjuk, vastagon szedve azokat az elemeket, amelyeknek a kapcsolatai expliciten ki vannak fejtve a vitaindítóban, és normál betűvel szedve azokat, amelyeket egy-egy megjegyzés alapján a modell részének tekinthetünk.

Sükösd érvelése szerint a (kereskedelmi) média tájékoztatási hiányosságaival, fogyasztásgenerálásával, a valóságtól elcsábító alternatív világ teremtésével anti-zöldként írható le, azaz egy nem fenntartható tevékenység egyik kiindulópontja (H1). Sükösd Miklós téziseiből nem derül ki, hogy hipotézise szerint ha a média zöldülne, az a lakosság és ezen keresztül a fogyasztás, a választói igények zöldülését, tehát végössor az ökológia rendszer kímélését hozná-e magával (H2). A „*kevés a tájékoztatás*” téziseből ez következne, a „*két valóság van*” téziseből nem. Lányi András hozzászólása alapján az ökológiai kérdések erőteljes megjelenésének a médiában nem lenne hatása a rendszer egészének és a modern ember világának újrakonstruálása nélkül.

Nemcsak ennek a kifejtése hiányolható. Egyet kell érteni a kritikusokkal abban, hogy Sükösd a médiának néhol túl nagy szerepet tulajdonít, vagy legalábbis nem szögezi le a média és más elemek hatásának határát. A média (jelenlegi formájának) hatását a környezeti válságra a főbb hatóelemeket is felvonultató, útmodell-jellegű elemzés keretében tartanám elképzelhetőnek, jelezve, hogy a média hol erősíti fel, esetleg hol gyengíti azok környezetromboló hatását. Vázlatszerűen tehát fel kellett volna tüntetni, hogy melyek azok a legfontosabb elemek, amelyek ennek az útmodellnek a részei és a környezeti válságra független változóként ható elemei. A kritikusok számos ilyen elemet felsoroltak: a) a pénzügyi rendszer sajátossága, a hitelek fogyasztásgeneráló hatásától a spekulánsokig; b) az urbanizáció; c) a nem hatékony technológia. Ezekhez hozzátehető még számos elem, például d) a mesterségesen ma-

gas humán erőforrásköltségek, szemben a mesterségesen alacsonyan tartott természeti erőforrásköltségekkel; és e) a gazdasági tevékenység externália-leíró lehetősége, a végső soron a környezetkárosító tevékenységeknek kedvező és a környezetkímélő tevékenységekre nézve hátrányos szabályozás, stb.⁵

A kritikusokkal egyetértve: a rendszer más elemei sokkal jelentősebbek tűnnek, nem a média teszi környezetrombolóvá a rendszert (ha egyáltalán). Nem azért autózunk (16-18 éves kor felett), mert az a „trendi”, hanem mert máshogy nem tudunk eljutni otthonunktól a munkahelyünkre. A kritikusokkal szemben viszont nem állítható, hogy a média szerepe elhanyagolható lenne. Csak a média szerepe más (és a vitaindító dolgozat az én olvasatomban nem is állít többet). A média hozzájárul (nem kizárólagosan) ahhoz a létező imázshoz, hogy az új és jó autó a sikeresség záloga, tehát a teljesen jó állapotú autó is lecsereleendő; hozzájárul ahhoz a képhez, hogy autózni végső soron természetes vagy egyenesen jó dolog, de legalább is jobb, mint „tömegközlekedni”. Továbbá nem (nagyon) tájékoztat arról, hogy az én autózásom miatt a gyerekeknek asztmás rohamai vannak. Sükösöd ezeket a tételeket emeli ki, hozzátéve azt, hogy a valóságot szembeállítja a „médiavalósággal”. Beck alapján mindent a médiának a környezet és a kockázatok észlelésében megkonstruált szerepével lehet kiegészíteni.

Beck – és a *Greenpeace* kommunikációs sikereit felemletőik – képzetek szerint a kockázatok meghatározása, a környezet képzetének kialakítása nagy nyilvánosság előtt, a nagy nézettségű médiában zajlik, ez a „meghatározási harc” terepe. „Mindennütt, ahová az okokat kereső reflektor bevilágít, rögtön felizzik a tűz, s a gyorsan összehívott és nyomorúságosan felszerelt 'érvelés-tűzoltóságoknak' az ellenérvek teljes sugarával kell oltania és mentenie, ami eloltandó és ami mentendő. Aki hirtelen a kockázattermelés *nyilvános pellengérére* kerül, amennyire tudja, a lassan üzemi szinten intézményesített 'ellentudomány' segítségével cáfolja az őt pellengérré állító érveket és más okokat, s ezáltal más okozókat említ fel. A kép egyre változatosabbá válik. *Központi jelentőségű lesz a média beavatkozása.* Az iparon belül fokozódik a bizonytalanság: senki nem tudja, kire csap le legközelebb az ökológiai morál. Jó vagy legalábbis nyilvánosan érvényre jutó érvek válnak az üzleti siker feltételévé. A nyilvánosság munkássai, 'az érvelés ácsimesterei' szakmai esélyt kapnak.” (Beck, 2003:45, kiemelés tőlem.)

A kockázatok mibenlétének különféle alkuk eredményeként történő meghatározása, és ezáltal a környezeti szabályozás kialakítása terén azonban – úgy tűnik – bonyolultabb a kép. Ezen a téren nagyobb szerepet kapnak azok a középszintű nyilvánosságok (Tamás, 1999:258), ahol egy-egy csoport kialakítja kockázat-észlelését és azok a fórumok (szakmai konferenciák, politikai egyeztetető tanácsok, szektorközi találkozók) is, ahol ezek a résznyilvánosságok találkoznak, gyakran nagyobb publicitás nélkül. A meghatározási harc terepének nagy része azonban nem kap széleskörű publicitást: a nagyarányú médiavisszhang a már létező egyeztető folyamatokra erősít rá, illetve a közvélemény mozgósításával ezekre hat.

⁵ E problémák mindegyikére van „zöld”, környezetkímélő válasz, a Tobin-adótól kezdve az ökoadóon és a tömegközlekedés fejlesztésén át a zöld városrehabilitációs tervekig.

A három legismertebb példa erre a három legismertebb környezetszabályozási egyezmény. A DDT használatának szabályozása és betiltásának gondolata már az ötvenes években felmerült (például az amerikai élelmiszer- és gyógyszer-hatóság jelentéseiben). Rachel Carson 1962-ben megjelent és hatalmas botrányt kavart könyve, amelyet sokan a környezetvédelmi diskurzus nyitányának tekintenek, egy létező nyomásyakorlásnak és érvrendszernek adott rendkívül erős lökést. Hasonló a helyzet az ózonréteget károsító CFC-kibocsátás korlátozásával: amikor az angol királynő nagy feltűnést keltett és példát mutatott azzal, hogy inkább lecsereéli kedvenc parfümjét, mintsem freon-gázos kivitelben tovább használja, a tiltás kialakítása már előrehaladott állapotban volt. A globális klímaváltozás szabályozását szolgáló, szintén nagy nyilvánosságot kapott kiotói egyezmény előkészítése után szaporodtak meg a tudósítások a jelenségről. (Beck – míg idézett írásában a „nyilvános pellengett” tekinti elsődlegesnek – maga is szorgalmazza ilyen fórumok létrehozását.)

A média tehát a kockázatmeghatározási harcnak csak az egyik terepe, és hatását főleg a közepes szintű nyilvánosságokban folyó meghatározási harc kimenetelének befolyásolásában, bizonyos vélemények diszkreditálásában, illetve felerősítésében, valamint az ott kialakított új *status quo* legitimálásában fejeti ki. Két másik – nem környezetvédelmi – emancipatórikus példán is szeretném e folyamatot érzékeltetni: A feminista áttörés jogelméleti és társadalomelméleti viták keretében indult a hatvanas években, s ezt a média beszédmódjának megváltozása és a minták megváltozása (főleg a szappanoperákban) a hetvenes-nyolcvanas években felerősítette. Az észak-amerikai faji előítéletek leküzdésében is a jogi szabályozás megváltozása volt elsődleges az ötvenes években, s ezt erősítették fel a hatvanas évek emberi jogi médiaakciói. E törekvések eredményeként végül a hetvenes évek végén megjelentek az afroamerikai filmsztárok. (Ezekre a példákra később még egy mondat erejéig visszatérek.)

A modernitás egészén belül érdemes tehát elhelyezni a média szerepét. De milyen médiának a hatásáról szól Sükösd? A vitaindító egyértelművé teszi, hogy elsősorban a nagy nézettségű kereskedelmi médiáról. „Média alatt itt elsősorban a népszerű, kereskedelmi alapon működő tévék, rádiók, újságok, internetes tartalomszolgáltatók sokaságát (a fősodró médiát) és a közmédia nagy részét, valamint a bennük uralkodó médiaműfajokat, kánonokat, reprezentáció-típusokat értem” (Sükösd, 2003:132-133). Nem jogos tehát az a kritika, hogy a vitaindító egybemossa a régi és az új médiát. Jogos azonban Pintér észrevétele: médiumok és műfajok szerint tagolni kellene a megállapításokat – ezek mentén nyilván más és más a környezeti válság megjelenítésének hiányossága vagy a feltételezett fogyasztásgenerálás. Sükösd Miklós állításai alapján a *mainstream* média fogalmát a kereskedelmi tévék híradóira, showműsoraira és a reklámokra lehetne leszűkíteni, miközben a médiafolyam nemcsak ezekből áll. Egy médiumtípust és egy műfajt rögtön kiemelhetünk, melyekre nagy valószínűséggel nem érvényesek Sükösd megállapításai. Az életmód- és női magazinokban egyértelműen kimutatható a többnyire alternatív életmód- és *wellness*-imázsba csomagolt ökotudatos szemlélet és imázs. A játékfilmek terén is erőteljesen jelen van a zöld tematika, a B kategóriájú filmek akcióhősei a nyolcvanas évek óta környezet-szennyező banditáktól mentik meg a világot, a katasztrófa helyzeteket nem külső veszély vagy ellenséges hatalom, hanem a környezeti válság okozza, sőt még a Steve Martin-féle komikus filmekben is legalább egy jelenet erejéig szerepet kap a környezetszennyezés káros volta.

A részletesebb tipológia hiányánál fontosabb az új média, az internetes kommunikáció hatásának elemzése (illetve Sükösdnél annak hiánya). Ennek megjelenése legalább két nagy változást hozott: a) lehetővé tette a fent említett középszintű nyilvánosságok megszervezését globális szinten, s így rendkívüli módon felerősítette a környezetvédő mozgalmak hálózatosodását és globális szinten való fellépésének lehetőségét: „A számítógépekben benne rejlik a lehetőség, hogy kiterjesszék az ember ismereteit a környezetről és arról, hogy milyen hatással vagyunk a környezetre. [...] Globális szemeket és füleket adhatnak nekünk egy olyan korban, amikor tetteinknek gyakran az egész világra kiterjedő hatásai vannak” – jósolta John E. Young 1993-ban (Young, 1994:115). Másrészt b) az Internet alapvetően kikezdte azt a hegemon (de sohasem tájékoztatási monopólium) helyzetet, amit a nagy tévétársaságok, hírügynökségek élveztek. A „Zöld Pók”-hoz, a *greenfo*-hoz vagy az *indymediá*-hoz hasonló fórumok viszonylag erős kritikai kihívást jelentenek a kereskedelmi vagy közszolgálati médiumok számára a tájékoztatásban. (Olyannyira, hogy a *mainstream* tájékoztatási csatornák egy része az utóbbi években alternatív, zöld rovatokkal gazdagodott, mint például a Népszabadság *online* változatának alternatív rovata.)

Az internetes és digitális kommunikációnak környezeti szempontból más hozadéka is lehet: kiválthat nagy környezetterhelést okozó tevékenységeket, technológiákat (ide tartozhat a postai és archiválási célokra használt papírnak és a sokszorosító technológiák vegyszerigényének kiváltása, a távmunka által kiváltott ingázás). A képzet azonban – mint Young a Szilikon-völgyről szólva rámutat – nem egyszerű, „a valóságban a számítógépgyártás nem olyan tiszta, mint ahogyan azt az iparág zöldellő irdai parkja sugallná. Az elektronikai ipar számos mérgező vagy a környezetre veszélyes anyagot használ, s ezek közül sok kiszökik a munkaterekbe és a környezetbe. [...] Az Egyesült Államokban ebben a völgyben található a legsűrűbben a veszélyes hulladékok lerakóhelyei, talajvizének nagy részét triklór-etilén (TCE) [...] és számos más vegyszer szennyezi, amelyeket az elektronikus alkatrészek gyártása és tisztítása során használnak.” (Young, 1994:110) Az infotechnológiai ipar környezetterhelését jelentősen növeli a rendkívül gyors fejlődés, ami a gépek gyors cseréjét követeli meg. Sükösd víziója a vegyszerektől bűzlő patak partján álló világhálóra kötött házról nem is annyira vízió.

A nem részletezett *mainstream* médiával kapcsolatos hét pontba szedett sükösd-i téziseket a hosszúra nyúlt bevezető után az alábbi három pontba sűrítve vázolnám a továbbiakban: a környezeti válság megjelenése a médiában, a média hatásai, továbbá a „médiavalóság” és a „valóság” szembeállítása.

3. A KÖRNYEZETI KÉRDÉS MEGJELENÉSE A MÉDIÁBAN

Sükösd Miklós határozott tézise, hogy a kereskedelmi médiában nem jelenik meg a környezeti válság. „A média azonban általában nem tartja fontosnak a környezeti napirendet”, mert a) a médiatartalom egészében a szórakoztató műsorok dominálnak, b) a tájékoztató műsorokban az uralkodó elitek játszanak meghatározó szerepet, a környezeti válság pedig csak látványos katasztrófaként jelenik meg. Ráadásul, ha mégis felbukkan a környezeti válság kérdésköre, akkor ez c) nem kontextusával együtt, a maga bonyolultságában megjelenítve, hanem d) a műsorfolyam egészéhez

igazítva, a „*minden rendben megy, minden kezelhető*” képzetet keltve kerül a képernyőre.

A kritikusok teljes joggal teszik szavá, hogy a helyzet nem ennyire fekete-fehér, és sorolják azokat a példákat, amelyek a környezeti kérdés előtérbe kerülését, vagy akár bonyolultságának pontos és érdekes bemutatását bizonyítják: csak meg kell tanulni „csomagolni”, hogy a környezeti kérdések megállják a helyüket a hírversenben. A kritikusok azt a hibát követik el, hogy míg rámutatnak arra, hogy a helyzet nem fekete-fehér, azt nem jelzik, hogy mennyire tekinthető sötétnek vagy világosnak, azaz a számonkért arányok és árnyalatok kérdése nem kap teret. Egyfelől mennyire könnyű a média számára csomagolni, másfelől mekkora és milyen minőségű az a mégiscsak megjelenő adag, ami a vitaindító által jelzetteknél többnek tűnik?

Először a csomagolásról: A környezeti kérdések hírtékké csomagolása eleve nehéz, mert sokszor nagyon bonyolult és hosszú távú folyamatokról van szó. De e tartalmi kérdéssel egyenértékűnek tűnik egy formai kérdés is: Milyen lehetőségeik vannak a csomagolóknak? A legnagyobb hazai zöld szervezeteknek egyenként néhány százezer forintjuk van kommunikációs célokra. Egy erőműnél vagy egyéb nagy környezetterheléssel gazdálkodó nagyvállalatnál ez az összeg százmilliós nagyságrendű. Egy nemrég végzett felmérés (ELTE Társadalomtudományi Szakkollégium, 2004) szerint még a legnagyobb zöld szervezetek sem engedhetik meg maguknak a listaárnál 80-90 százalékkal olcsóbb társadalmi célú reklámok igénybevételét, néhány nagyvállalat pedig akár még teljes műsort is vehet szponzorként. Nyugaton sem rózsásabb a helyzet, az egyetlen *Greenpeace* kivételével, amely kifejezetten kampányszervezet.

Ebből a szempontból – Hamburger Béla hozzászólásával ellentétben – a reklám nem semleges eszköz. A reklám a tehetősek kommunikációs eszköze. Hiába néhány (saját életét kockáztató) tényfeltáró újságíró kitartása és számos civil (polgári pert kockáztató) szervezet kampánya, hogy felhívja a figyelmet egy olajcég környezetpusztító és népirtó, Nobel-díjas író kivégző tevékenységére Nigériában, ha a cég erre válaszul a világ legjobb reklámszakembereivel elkészített egy tökéletes *spot*-ot és telepakja vele a Föld összes jelentős kereskedelmi TV csatornáját. Hiába egy bányacég által ledarált falu lakóinak tüntetése, amikor a cég *Photo Shop*-pal feljavított panorámaképen mutatja be, hogy a külszíni bánya mellett élni valójában a földi paradicsom. A legalább részben hiteles tájékoztatás, vagy egy cég fenti üzleti tevékenységének megállítása a nyilvánosság eszközeivel ilyen esetekben szinte reménytelen.

A *greenwash* jelensége, vagyis az a törekvés, hogy egy környezetpusztító cég magáról környezetbarát imázst alakítson ki (Fidrich, 2003), a hiteles tájékoztatás súlyos torzításához vezet – mind reklámok, mind megfelelő hírtételek gyártásával. („X cég a természet védelmében” cikksorozat: csinos tájékoztató központ létrehozása vagy egy olyan intézmény támogatása, amely a természetvédelem szolgálatában áll, esetleg egy környezetvédelmi díj alapítása, pogácsás-kacsamájás sajtótájékoztató, fotósorozat lehetőleg egy *NatGeo* munkatárstól, helyszíni látogatás neves vendégekkel, mindez néhány millióból, ami a cég számára nem tétel).

A médiacsomagolás terén megfigyelhető bolha vs. elefánt felállás (a kommunikációra fordítható források közötti százszoros, ezerszeres különbség) ellenére a cégek és az intézmények „zöld imázs” kialakítását célzó tevékenysége nem feltétlenül káros környezeti szempontból. Egyrészt – főleg az utóbbi évtizedben – az imázs mögött néhány cég esetében valódi környezetjavító tevékenység, környezeti felelősség áll, egyre gyakoribb például zöld civilek bevonása a cégek tevékenységének környezetvé-

delmi szempontból történő átvilágítására. Másrészt viszont a környezeti felelőtlenség eltakarására szolgáló kommunikáció felerősíti és még legitimebbé teszi a környezeti kérdést.

Sükösd Miklós „*környezeti tájékoztatáshiány*” tézisének legjobb bizonyítéka a vita menete: a kritikusok számos ökológiai alapismeretre és eseményre nem reagálnak, hisz nem szakterületük – így arra hagyatkozhatnak, amit a médiából, pontosabban a híradókból és a minőségi sajtóból művelt polgárként megtudhatnak. Ennek alapján pedig nem is olyan nagy a gond: a fejlett Nyugaton nő a várható élettartam, csökken a csecsemőhalandóság – ilyen híradások megjelennek a hetilapok éves összefoglalóiban.

A többi statisztika kevésbé fényes, de ez nem került elő a kritikusoknál. A várható élettartam Afrikában és a Közel-Keleten például csökken. Magyarországon az elmúlt tíz évben megháromszorozódott az asztmás megbetegedések száma, már minden harmadik gyereknek légúti megbetegedése van, növekszik a szintén levegőszennyezés által okozott légcső-, hörgő- és tüdőrák miatti korai halálozás, nő a bőrrák és a szürkehályog gyakorisága (tíz évente tíz százalékkal, annnyival, amennyivel az ózonréteg csökken). (Jakab, 2004; Virágh, 2004) A létező nemzetközi programok és a hazai stratégia (Nemzeti Környezet-egészségügyi Akcióprogram) dacára nem sokat sikerült javítani a környezet-egészségügy helyzetén, a környezetszennyezés továbbra is az egészségünkre, végső soron az életünkre megy. Vannak pontok, ahol sikerült át-törést elérni, például a nehézfém-szennyezések területén. Azaz valóban tovább élünk, csak betegen és rokkantan, amit a környezeti ártalmak okoznak. Erről azonban a média nagy része nem tudósít.

2004. júniusában az – Európa összes egészségügyi és környezetvédelmi miniszterének részvételével Budapesten tartott – ötéves ciklust lezáró negyedik európai környezet- és egészségügyi miniszteri konferencián követendő nemzetközi stratégiaként elfogadták az úgynevezett *CEHAPE* programot a gyermekek egészségének védelmére, s ráadásul lezárták a forgalom elől a BAH csomópontot is. A hírértékhez tehát minden adott volt. Ehhez képest két hazai napilap tudósított az eseményről. Ugyanekkor zajlott le a sörös NATO-csúcs Isztambulban, semmi különösebben érdekes témával vagy eredménnyel. Minden napilap és hetilap részletesen foglalkozott vele.

Alapvető környezeti információk nem jelennek meg a sajtóban. Különbőféle országok *GDP-jének* összehasonlításáról bármikor olvashatók bármelyik közéleti lapban, de még tabloidban is. Ugyanezen országok ökológiai lábnyomáról nincs híradás. Minden nap megtudhatom a budapesti értéktőzsde adatait vagy a valutaárfolyamot, a *BUX* indexet. Az aznapi kén-dioxid vagy szén-monoxid kibocsátást, az UV sugárzás mértékét nem – pedig ezek az aarhusi egyezmény alapján ráadásul olyan közérdekű adatok, amelyekhez minden állampolgárnak joga van hozzájutni, s ezért az illetékes hatóságok kötelessége, hogy nyilvánosságra hozzák őket. Nyilván nem lehet számonkérni a sajtón, ha a kormányzat egy alapvető jogot nem tud biztosítani, de a Sükösd által megállapított helyzet fennáll – ám megint nem olyan fekete-fehéren: a sajtóban öt-tíz éve megjelentek a zöld rovatok, amelyek valamelyest hiánypótlónak számítanak, illetve a *web*-nek köszönhetően létrejöttek alternatív tájékoztatási fórumok, ahol a fentiekhez, ha nehezen is, de hozzájuthatunk.

Az alapinformációkhoz való hozzájutás nehézségén túl maguknak a környezeti kérdéseknek az elhelyezése is a hátrányos helyzetet tükrözi. Nyilván nem bizonyító erejű, de meglehetősen módszeres eredmény: a cikk írása közben (két héten keresz-

tül) a és a www.origo.hu portálok nyitólapján minden másnap találtam írást a kétségkívül csinos két Hilton lányról. Az EU klímavédelmi intézkedéseiről, amelyek 2005-től kezdve alapvetően meghatározzák a nagy széndioxid-kibocsátó gazdasági szereplők tevékenységét, és végrehajtásukhoz most építik ki az intézményrendszert, rákereséssel egy híradást találtam. A közlekedési eszközök, s köztük a személyautók széndioxid-kibocsátására vonatkozó szabályokat szintén most dolgozzák ki – ezek több állampolgárt érintenek, mint a fent említett lányok. A korallzátonyokról megtudhatom, hogy most már hetvenezérért is búvárkodhatom közöttük, de összesen két rövid – csak *online* verzióban megjelent – napilap-cikket találtam az elmúlt évben arról, hogy a korallzátonyok széndioxid-megkötő képessége, illetve ennek felengedése a Föld (Gaia) önszabályozó rendszerének egyik legfontosabb részét alkotja... A környezeti kérdésekről lehet tájékozódni, de a környezeti kérdés nincs a figyelem középpontjában.

Külön vita alakult ki a természetfilmek megítéléséről. A kritikussokkal egyetértek abban, hogy a természetfilmek fontos információforrást és élményt jelenthetnek. Csakhogy az elmúlt tíz évben alapvető változás figyelhető meg ezek jellegében: míg a hetvenes-nyolcvanas években a természetfilmek életközösségeket, tájakat mutatnak be, és részletesen körülírták azok működését, illetve fenyegetettségét, ma már a divatállatok és a nagyobb események (cápák, krokodilok, pókok, tájfunok, vulkánkitörések) dominálnak itt is, a kontextus, az ökológiai összefüggések ábrázolása nélkül, és a környezeti felelősségre felszólító végszók is egyre ritkábbak.

Nemcsak a mennyiségről vagy a műsorszerkezeten belüli elhelyezésről van szó, hanem a nyelvi közegről is. A környezeti érdekeket megfogalmazó állításokkal szemben jelenleg megengedettnek számít a nagyfokú verbális diszkreditáció, a zöld témák megjelenítésének nyelvezeté számos esetben diszkriminatív magával a témával szemben. Az amerikai konzervatív sajtóban a környezetvédőket hazaárulónak vagy terroristának nevezni mindennapos dolog. Az itt folyó vita idején, 2004 tavaszától kezdve a magyar sajtóban is meglehetősen erős sajtótámadás indult a környezetvédő civil szervezetek ellen. Az amúgy mértékadó és a hiteles tájékoztatásra sokat adó lapok (*HVG*, *Magyar Narancs*, *Élet és Irodalom*) is teret adtak olyan tudósításoknak és publicisztikáknak, amelyek alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a hiteles tájékoztatás elveinek figyelmen kívül hagyása, a demokratikus alapelvek megkérdőjelezése vagy akár a fasiszta alapállásból kiinduló uszítás is megengedhető, ha az a környezetvédő civil szervezetek ellen szól – akár csak oldalvágásként. (Íme néhány példa erre, a durvaság sorrendjében a finomabbnak tekinthető elsőtől a jogsértés határán mozgó utolsóig, a teljesség igénye nélkül: Tóth Gábor Attila: „Éhhalál Pesten”, *HVG*, 2004.06.02. Dobrovits Mihály: „Az Új Aranykor mítosza és más történetek”; Búr-Baky Miklós: „Fiatal desperádók, eszelősök”; uő: „Az establishment koloncai”, *Magyar Narancs*, 2004.08.12, 2004.05.20, 2004.05.27. Bauer Péter: „Zöld veszedelem”, *Élet és Irodalom*, 2004. 29. szám.) A már emlegetett feminizmus és antirasszizmus témakörében megjelent cikkekben és azok kritikáiban megközelítőleg sincsenek ilyen jellegű „nem-PC” eszközök.* A „Kínai veszedelem”-hez hasonló címekre, az afféle kitételekre,

* PC: politically correct. (A szóhasználatra kényes mozgalom eredményeire jellemző a következő példa: Agatha Christie egyik híres művének („*Ten Little Niggers*”) Németországban nem lehet többé „Tíz kicsi néger” a címe. Az angol frónő örökösei ugyanis eleget tettek a Hannover városi diszkrimináció-ellenes hivatala által közzétett felhívásnak, hogy adjanak más nevet a regényből készült színdarabnak. – *Lektor*

mint például az, hogy „a feministák mérhetetlen károkat okoznak a gazdaságnak”, az olyan evidenciákra, hogy „a nemek egyenlősége elvont közcél, melynek alkotmányos védelme káros”, vagy az olyan jellegű kioktatásra, mint pl. „aki tanult történelmet, az tudhatná, hogy a nők mindig is el voltak nyomva, mit kell jönni a családon belüli erőszak statisztikáival?” ki ne kapná fel a fejét, és ki ne határolódna el rögtön ezektől?

Ám ez a jelenség sem ilyen sötét. Klaus Eder felhívja a figyelmet arra, hogy az ökológia értelmezési keretét vált a nyugat-európai társadalmak nyilvánosságában (Eder, 2000), azaz ilyen delegitimáló, diszkreditáló magatartásnak és nyelvezetnek a jövőben már nincs sok esélye.

A minőségről még egy megjegyzés: a zöld médiakritika egyik sarokpontja, hogy a környezeti válság a rendezett világ keretében vagy legalábbis megoldható problémaként jelenik meg. A kritika eléggé jól alátámasztottnak tűnik. Az olyan állítások, hogy a környezet védelme „újrafelhasználási szakmai kérdés” (Z. Karvalics, p. 4.) kevésbé merülnének fel, ha a környezetpolitika alapvetéseiről a nagyobb nyilvánosság előtt szólna a diskurzus. Nos, a környezetvédelem mint olyan az 1986-ban elfogadott Egységes Európai Okmány (SEA) életbelépése óta az integrált európai politika egyik alapelve, és az 1992-ben aláírt Maastrichti Szerződés alapján a környezeti szempontok érvényesítése a végrehajtásban is ellenőrizhetővé válik, vagyis ezeket *minden* szakpolitika kialakításakor alapelveként kell kezelni, legalábbis az Európai Unió területén. Az integrált környezetvédelem mindazonáltal még mindig nagyon messze van a fenntartható fejlődéstől, ami az EU göteborgi stratégiájának (2001), valamint a Riói Csúcsnak (1992) is a célkitűzése. (A fogalmat egyébként politikusoknak és újságíróknak egyaránt még most is sikerül felcserélniük a „fenntartható növekedés” abszurdumával...) Erről az átlag újságolvasó, sőt még az aktív érdeklődő is nehezen szerez tudomást: a környezeti kérdések a magyar sajtóban még mindig technokrata megoldásokként vannak tálalva és fűszerezve. Kármentesítés, hulladékfeldolgozás, tisztító-mű-építés, határértékek mérése: csupa szakpolitikai megoldás és csövégi technológia-ismertetés.**

„Tartanak csak fontosnak az emberek a környezeti napirendet, rögtön ezerrel bombázná ezzel őket a média” – szól az ellenvetés a fentiekre (Z. Karvalics, p. 3.) Ezt a mondatot két tény cáfolja: a) fontosnak tartják, b) a médiának nem ez a működési módja.

A környezet védelme az *összes* (bár kevés) közvéleménykutatás szerint a három legfontosabb érték és téma között jelenik meg (Magyarországon). Minél közelebb megyünk a lakóhelyhez, annál inkább fontosabbá válik. Ugyanakkor a lakosság nagy része úgy érzi, hogy a környezeti károk és kockázatok előállításában *nem* játszik szerepet, azaz nem érznek felelősséget sem ezzel kapcsolatban. A környezet megóvásáért tevékenykedni a lakosság akkor hajlandó, ha érdekelt az ügyben, vagy az nem jár megérőltetéssel, nagyobb energiabefektetéssel (Szirmai, 1999, Füzesi – Tistyán, 1998, Eurobarométer, 1993, Fact, 1993, Gallup, 1992, 1994). A környezet állapotára vonatkozó információk forrásait kutatva a Magyar Gallup Intézet 1994. évi vizsgálata azt állapította meg, hogy a környezeti problémákkal, környezetvédelmi kérdésekkel kapcsolatban az emberek több mint kétharmada elsősorban a televízióból informálódik,

**A folyamatok végéről induló eljárásokat – az angol *end-of-pipe* terminus tükörfordításával – „csövégi technológiáknak” is szokás nevezni. – *Lektor.*

ahol a környezeti kérdések alig, illetve csak felszínesen interpretálva jelennek meg. A fentebb említett budapesti környezet-egészségügyi konferencia és a NATO csúcs szembeállítására kapcsán megjegyzem, hogy nem találkoztam még olyan statisztikával, ahol kimutatható lett volna olyan jelentős létszámú csoport, melynek tagjait jobban érdekelték az iraki hadműveletek, mint az, hogy ők maguk vagy a gyerekeik rákosak lesznek-e vagy sem.

A magyarázat egyszerű: az a feltevés, hogy a szerkesztők az olvasók igényei alapján szerkesztenék a lapok tartalmát, egyszerűen mítosz. A hírérték és a „szakmaiság” aktuális felfogása, a világlátás és a rovatok hagyományos presztízse a meghatározó. Környezetvédelmi témájú cikket megjelentetni jelenleg nehéz: másodrangú belpolitikai témák is kiüthetik vagy csökkenthetik az erre szánt oldalszámot. (Meg lehet kérdezni bármely környezetvédelmi cikket publikáló újságíró. Ennél részletesebben a szerkesztőségek szkeptikus attitűdjéről a környezeti kérdésekkel kapcsolatban lásd Cselószki, 2000.) A nagy kiadványállalatok gyakorlatában az utóbbi évtizedekben is inkább a marketing- és a reklámstratégia előtérbe tolása jellemző a példányszámnövelelés érdekében, és csak második lépés a szerkesztőségi oldalak megváltozása.

A médiatartalmakkal kapcsolatban tennék még egy utolsó megjegyzést: a nagyobb publicitást kapott ökológiai *események* környezeti szempontból sokszor ártalmasak, míg reprezentációjuk hozzájárul az ökotudatosabb szemlélethez. A környezeti katasztrófák (japáni atombalesetek, tiszai cián-szennyezés) megnövelik a környezeti felelősség szintjét, a főleg *NIMBY* típusú környezeti konfliktusok rövid távon sokszor nagyobb környezetterhelést jelentenek, mint amit a tiltakozással megakadályozott tevékenység okozna, mivel azonban ezekben az ügyekben érvényes hivatkozási alapként jelenik meg a környezeti érdek, hosszú távon ennek érvényesülését segítik elő.

4. FOGYASZTÁS ÉS IDENTITÁSGENERÁLÁS

Sükösd Miklós második fontos állítása (a nem elégséges tájékoztatás felvázolása mellett) az, hogy a média egyrészt fogyasztást generál, másrészt nagy szerepet játszik az identitás és az attitűdök kialakításában, ám jelenleg a (kereskedelmi) média ez irányú tevékenysége az ökológiai fenntarthatóság szempontjából nem kedvező.

Az első és legfontosabb kifogás a kritikusok részéről, hogy nem helyes a lakosságot „eltorzított, mesterséges médiaélményt fogyasztó konzumidiótának” tekinteni (Z. Karvalics, p. 1.). Az észrevétel jogos, csak azzal nem számol, hogy konzumidióták márpedig vannak – csak a pejoratív felhangot és fogalomhasználatot érdemes lefordítani értelmes leíró kategóriákra, vagyis meg kell vizsgálni, hogy a lakosság mekkora hányada tartozik fogyasztásra orientált, magas szintű médiahasználatú életstílus-csoportokba, és azok milyen fogyasztói és választói erőt képviselnek. „A fiatalok egy része nem képes felvenni a többiekkel a versenyt. A mai fiatalok sokkal inkább széthúznak, mint valaha. Olyan társadalomban nőttek fel, amikor szinte egyik napról a másikra nyílt szét a társadalmi olló. Egyesek elszegényedtek, mások meggazdagodtak, de nem láznak, és nem is álmodoznak. *Csak fogyasztanak*. Ha álmodoznak is, legfeljebb arról, hogy még többet, még drágábbat, még könnyebben érjenek el.” Az idézet nem egy konzervatív értékrendet vagy morális pánikot megfogalmazó publicisztikából, és

nem is a fogyasztói társadalmat ostromozó valamelyik zöld akcióújságból származik, hanem a GfK Piackutató Intézet által a magyar fiatalok életstílusáról készített tanulmány egyik markáns, empirikusan alátámasztott megállapítása (GfK, 2004, kiemelés tőlem).

De nézzük meg a részleteket. A mai magyar társadalmat az alábbi életstílus-csoportokba lehet besorolni:

Fogyasztói elit	8%
Sikeres	15%
Élmény-gyűjtő	10%
Hedonista beilleszkedett	12%
Beilleszkedett mértékletes	10%
Megkapaszkodó	17%
Lemaradó	26%
Nem besorolható	2%

Forrás: TGI Magyarország 2003/1-4. negyedév. Kiemelés tőlem.

Fogyasztásra orientált, nem környezettudatos életstílus, a fogyasztói elit, az élménygyűjtő, a hedonista és a megkapaszkodó: a lakosság 47 százaléka, míg ennek fele az „ellenpont”, a tudatos fogyasztói magatartással rendelkező csoportok, a sikeres és a mérsékletes: 25 százalék. Van egy harmadik csoport, a lakosság negyedét kitevő lemaradóké, akik nem azért nem fogyasztásorientáltak, mert nem akarnak azok lenni, hanem mert nem képesek erre. A magas szintű fogyasztásorientáltság pusztán a „jóléttől” nem jön létre, csak ha magas szintű médiahasználattal jár együtt.

A magas szintű fogyasztás-orientáltság, a márkafetisizmus és a nagy mértékű médiahasználat együttes előfordulása nem jelenti azt, hogy az előbbinek oka lenne az utóbbi, azaz lehet, hogy a fogyasztásnövekedésre más tényezők hatnak, vagy a média hatása csak közvetett. A fogyasztást generálhatják strukturális okok és különféle mintakövetési gyakorlatok: a minta azonban nem feltétlenül a média, hanem lehet a vonatkozási csoport is. Sükösd feltevését gyengíti a TÁRKI felmérése a fogyasztási csoportokról: a kutatók úgy találták, hogy a legfontosabb mintát, a meghatározó erejű vonatkoztatási csoportot elsősorban a barátok és a közvetlen ismerősök jelentik – igaz, hogy a vizsgálatnak nem volt explicit módon megjelölt tárgya a médiatartalom (Fábián és tsai, 2000).

Sükösd kritikuskai joggal hívják fel a figyelmet arra, hogy a média közvetlen hatásának tézisének kikezdték az empirikus kutatások (Stuart Halltól Morley-n át Fiskéig), a médiatartalmak nem közvetlenül hatnak a befogadókra, akik aktívan értelmezik azokat. Fiske egyenesen értelmezési demokráciáról beszél. E kutatások során főleg a kognitív jellegű tartalmakra kérdeztek rá, Sükösd azonban elsősorban nem az ilyen jellegű hatásokra utal, másrészt e kutatásokból nem következik, hogy a médiának ne lenne szerepe a hétköznapi világ megkonstruálásában. Először is, *minden* társadalmi intézménynek van társadalomkonstruáló szerepe: „Az újság az egyén számára valósága legszélesebb világát erősíti meg. Az időjárás-jelentéstől az apróhirdetéseig biztosítja arról, hogy ő valóban a legvalóságosabb világban él” (Berger – Luckmann, 1998:207). Másodsor, a média szocializációs közeg voltát eddig egyetlen kutatás sem

kezdte ki (nem lehet tehát az iskolára és a családra mutogatni a média működésének megértése helyett). Harmadszor pedig, mint már utaltam rá, a média a környezet-képzetek és a kockázatok megkonstruálásának egyik fontos – ha nem is elsődleges – terepe.

Sükösd ráadásul nem is annyira a verbálisan megfogalmazható médiatartalmak racionális feldolgozásáról szól, legalábbis az én olvasatomban, hanem azokról a képzeletről, erősen beivódott képekről vagy imázsokról, amelyeknek észlelése sokszor a tudat alatt történik. Sükösd téziséét a médiának az identitásra gyakorolt hatásáról erősítheti, ha a média-tartalmakat nem statisztikailag rubrikázzuk, hanem a használt nyelvezet szempontjából vizsgáljuk. Az uralkodó nyelv befolyásolja a valóság-konstrukciókat. Pierre Bourdieu habitusfogalmát idézve: a nyelv társadalmasítja a testet. Nem véletlen, hogy a már említett feminista, anti-rasszista mozgalmak akkora hangsúlyt fektetnek a politikailag korrekt beszédre. Egy nemrégiben közzétett nyelvészeti elemzés azt mutatta ki, hogy a „Jóbarátok” (*Friends*) című népszerű televíziós műsornak köszönhetően megváltozott a beszélt amerikai angol: a nyelv idomult a TV sorozathoz. (Nyelvújító jóbarátok, 2004)

A média mint intézmény része annak a viszonyrendszernek amit Michel Foucault a hatalom mikrofizikájának nevez: előállítója annak a diskurzusnak, elbeszélője azoknak az irányítási formáknak, amelyek irányítják, fegyelmezik a testet, a cselekvést és azt, ami elgondolható. A fenti felismeréseknek, a diskurzuselemzésnek és a feminista kritikának, továbbá a politikai ökológiának köszönhetően az uralkodó egyetlen „igaz diskurzus” (részben) feltöretett, a *mainstream* média azonban továbbra is többségi tényezőnek tekinthető. A „mert megérdemlem, mert megérdemled” (*L’Oreal*) diskurzust favorizálja, nem pedig a „Gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan” (zöld jelszó) diskurzusát, ami azért más szemléletet fejez ki.

Az ökológiai felelősség természetesen nem azt jelenti, hogy Milla Jovovich szépségében ne lehetne tovább gyönyörködni, hanem pusztán azt, hogy mint minden tevékenységnek, ennek is vannak környezeti költségei, amelyeket valakinek állnia kell.⁶ A környezeti javak szinte minden esetben kollektív javak. E kollektív javak fogyasztói látens nagycsoportot alkotnak (Olson, 1997), így a környezeti javak biztosítása kollektív szabályozókat igényel. Ilyen lehet például valamilyen adónem. A tapasztalatok szerint a kollektív szabályozók követése (például adómorál) szorosan összefügg azzal, hogy az érintettek köre tisztában van-e a szabályozók céljával (tudja-e, hogy mire megy a pénz). (Ezen nem is kell csodálkozni, lévén a modernitás legális-racionális uralmi rend.) Környezeti kérdésekben itt merül fel ismét a média szerepe. Ugyanúgy, ahogy nem mindegy, mi az uralkodó nyelvezet az adózás szempontjából (az „állami források” vagy az „adófizetők pénze” alanyt használjuk valamely kontextusban), környezeti szempontból sem mindegy, hogy a „neked jár”, vagy a „vizsgáljuk meg felelősen, mi jut neked” szemlélete lesz-e domináns.

A dolgozat elején bemutatott környezetterhelési képlet szerint fontos elem a fogyasztás. A fogyasztást a világszemlélet és a fogyasztói attitűdök határozzák meg. Az 1993. évi *Eurobarométer* vizsgálat tanúsága szerint a „környezetvédelem és/vagy gazdasági fejlődés” kérdésében az EU országok válaszadóinak 69%-a mondta azt, hogy gazdasági fejlődést biztosítani kell, de úgy, hogy egyidejűleg a környezet védelmére is figyelemmel kell lenni. Magyarországon ez az arány magasabb, 83%. A magyar válaszadók 10%-a azt mondta, hogy a környezet védelmének kell nagyobb prioritást adni,

akár a gazdasági fejlődés rovására is. Ugyanakkor a környezet védeleméért a lakosság addig hajlandó áldozatokat hozni, amíg az nem jár az életszínvonal érzékelhető csökkenésével.

A környezettudatos szemlélet és fogyasztási attitűdök kialakítása (a szemléletformálás) elengedhetetlen a környezeti válság megelőzése, illetve kezelése terén – az más kérdés, hogy ebben pontosan mekkora szerepe van a médiának, a jogi és anyagi szabályozóknak, a vonatkozó csoportoknak. Alapvető világnézeti váltás nélkül nem változik meg a környezetileg felelőtlen magatartás. Ez megint nem „újrafelhasználási szakmai” kérdés. Az utcai kutyaszar sem a *Főkefe Ipari Kft.* technológiai kérdése. Lehet, hogy megoldható lenne a kérdés, ha jobb kiképzést és felszerelést kapnának az utcaseprők és a GDP húsz százalékát erre fordítanánk, de a problémakezelés egyszerűbb és hatékonyabb, ha a kutyatulajdonosok felveszik, ami az utcán marad kedvencük után. Az ilyen szemlélet kialakításában pedig lehet nagyon nagy szerepe a médiának, de elsősorban nem minták nyújtásával, hanem a figyelemfelhívással. A „valami büzlík Dániában” már nem érvényes kijelentés: a kutyaszarproblémát megoldották. Zöld szervezetek és nyugdíjas klubok kicsi dán nemzeti lobogókkal telítődtek azt, ami az utcán hevert, a média pedig ugyebár azokra a témákra utazik, amelyek az utcán hevernek. A feldíszített ürülék hatalmas médiabotrány keretében élő és premier plámban bemutatott látványát a nemzeti lobogóra nagyon büszke dánok nem tudták elviselni, s azóta nincs kutyaszar az utcákon.

Több szerző meggyőzően mutatott rá a média mozgósító szerepére (Alexander – Jacobs, 1998; Császi, 2002). A kritikai kultúrákutatók eredményeit részben megkérdőjelező vagy inkább más megvilágításba helyező „neo-durkheimi” iskola arra hívja fel a figyelmet, hogy a média rituális közösségi élményt válthat ki, s ezáltal felerősíthet társadalmi szolidaritási tevékenységeket. Az elmúlt két évtizedben a közvetlen részvétel és a formális tagság helyett újfajta civil tevékenységek figyelhetők meg, melyek szervezésében és identitáskeresésében a *mainstream* média fontos szerepet játszik. Akár híradások, tudósítások is hozzájárulhatnak ehhez: egy-egy esemény közvetítése (például tömeggyűlés, adományozás, virágcsokrok vitele a Buckingham Palace-hoz Lady Di halálakor) az eseményen való részvételre mozgósíthat. Bonyolultabb tehát a képlet annál, ami általában a zöld médiakritikában megjelenik, hogy az esemény után mindenki hazafut, hogy a TV híradóból merítsen valóságos élményt saját részvételéről az adott eseményen. Környezeti szempontból azonban nagyon nem mindegy, hogy a széles tömegek által fogyasztott média kupakgyűjtésre és technóra menetelő szemtelésre, vagy a tiszai árvíz által okozott károk elhárítására, illetve a szennyezés felszámolásra, az állatkínzás büntethetőségéért indított aláírásgyűjtésre (mint 2003/2004 telén történt), esetleg élelmiszerszállítmányok indítására mozgósít-e (mint ahogyan a romániai forradalom idején tette). Benyomásszerűen érzékelve úgy tűnik, hogy egyre inkább az előbbi csoport dominál.

5. KÉT VILÁG

Sükösd legkevésbé alátámasztott tézise a *tapasztalati valóság*, illetve a *médiavalóság* szembeállítás. A kritikusokkal egyetértve, nem lehet azt állítani, hogy a média által közvetített tartalom nem az értelemmel felruházott világ része: más a valóságkonstrukcióra gyakorolt hatása, mint a mákos tészta ízének, de ugyanannak a világnak a része. A részmegállapításokkal kapcsolatban is inkább a szkeptikus állítások tűnnek érvényesnek – ezeket az alábbiakban kiegészítem néhány (néha szubjektív) jelzéssel.

Az írott szó és a képi világ, a könyv és a TV szembeállítása nem tűnik megalapozottnak. Az olvasás semmivel sem kíván kevesebb kritikai hozzáállást, mint a vizuális kommunikáció: vannak, akik azt hiszik, hogy ha valami könyvben le van írva, az úgy is van; vannak, akik a filmet vagy akár a dokumentumfilmet hiszik valóságnak; és vannak, akik nem. Nyilván más-más készségeket kíván a különböző médiumok kezelése, e készségek azonban fejleszthetők. Minél több tapasztalata és kifejtett készsége van egy adott médium használatában a befogadónak, annál kevésbé fogja azt nem médiumként, hanem valóságként kezelni.

A közvetlen tapasztalat és az ettől eltávolított (magyarul: absztrakt) tudás szembeállítása is kétséges. A konszenzuális tudásban sokkal inkább érvényesíthető a kommunikatív etika, a politikai ökológia egyik alapja (akár a feltételezett érdekeltek érveinek hangoztatásával), mint a tapasztalatiban („Nekem ne magyarázz, saját szememmel láttam!”) A Lányi András nevével is fémjelzett *Védegylet* egyik kiemelt törekvése a jövő nemzedékek jogainak elismertetése. E kategóriánál absztraktabb fogalom kevés van, ugyanakkor e jogi fogalom hihetetlenül sokat segíthet a környezeti válság leküzdésében, illetve megelőzésében.

Ha visszakanyarodunk a médiához: a sérülékeny Föld látványa az űrből, de akár a bánáti bazsarózsa misztikussá stilizált képe (lásd még a magyar nemzeti madár, a tuzok képét) nagyban hozzájárulhat – „élőben” történő megtapasztalása nélkül is – a környezeti tudatosság kialakulásához. Itt, a Dob utcai lakók, az élőben megtapasztalt kocsik miatt kicsit bosszankodnak. Amennyiben végre nagyobb nyilvánosságot kapna az a Budapest térkép, amelyen a légszennyezés és a légúti daganatos megbetegedések elterjedése egymásra van vetítve, és a Dob utcaiak felülről nézve (mint akinek térkép e táj) szembesülnének azzal, hogy a magyarországi átlagos életkornál tíz évvel élnek kevesebbet a légszennyezés miatt, nem csak kicsit bosszankodva viszonyulnának a városi autózáshoz.

Ha Sükösd „médiatérben töltött” idejét lefordítjuk az intenzív médiahasználat töltött időre, a „másra nem jut idő” tézis akkor sem feltétlenül megalapozott. Logikusnak tűnhet, hogy annak, aki sokat használja az Internetet, kevesebb ideje jut az élő kapcsolatokra. Csakhogy az internetezők jelentős részének, sőt többségének sűrűbbek a társas kapcsolataik, mint a nem internetezőkné. E mögött egyrészt strukturális jellegű harmadik tényezők állnak (magasabb jövedelem, iskolázottság), másrészt az, hogy az Internet-használat nagyobb része esetükben éppen a társas kapcsolattartást szolgálja – e-mailen keresztül. Nem lehet szó nélkül hagyni azonban a digitális valóságkonstrukció esetleges kizárólagossá válását negligáló opponensi nézeteket sem: „a VR-ről szóló elképzelések jelenlegi formájukban merő spekulációk” (Pintér, p. 7). Japánban mintegy 2,8 millió főre teszik az *otaku* elnevezésű életstílus-csoport tagjainak számát, akik életüket teljesen a hálózati életre és a virtuális kapcsolatokra állítják be.

A posztmodern kor egyik jellegzetessége a tér- és időszemlélet megváltozása: a turistáskodás térben és életútban egyaránt. A „bárhol” érzése nem feltétlenül jelent azonban környezeti felelőtlenséget. Ez az új tapasztalati forma megtöltődhet a „bárhol, bárkikor tehetek valamit az ökológia válság leküzdése érdekében” tartalommal: innen a Dob utcából is segíthetnek a tasmán ördögök megmentésében Tasmániában. Nem állítom, hogy a bárhol-érzésben leledzők többsége ilyen lenne, de a lehetőség adott.

Végezetül vitatkoznék azzal az implicit állítással, miszerint a TV-képernyő nézése *önmagában* károsabb a környezetre, mint sok egyéb szabadidős tevékenység. A médiafogyasztás egésze nem jár olyan nagy ökológiai lábnyommal. Az erőforrás-igényeket összesítve – a műsorkészítéstől a TV-készülékek előállításán és áramfogyasztásán át a természetig és a filmarchívumok vegyszerigényéig bezárólag – valószínűleg sok más bevett fogyasztói tevékenységénél kisebb ökológiai lábnyomot kapunk. Egy séta a kiépített ösvényű parkerdőben, vagy a beszélgetés a közeli Városliget valamelyik padján biztosan kisebb környezetterhelést jelent, egy franciaországi síelés azonban lehet, hogy felér egy évnyi televíziózással, míg a „shoppingolás a centerben” vagy a szküterezés a Tisza-tavon már egészen bizonyosan. Néha lehet, hogy ökológikusabb, ha inkább bekapcsoljuk a tévét.

A valóság bonyolultabb annál, hogysen dichotóm kategóriákba gyömöszölhetnénk, még ha a modern ember világában gyakori is ez a fajta rendrakás.

6. A STÍLUSRÓL

Végezetül a stílusról. Úgy vélem, hogy *ad hominem* érvek a tudományban nem használhatók: egy tudományos érvényességre igényt tartó kijelentést annak igazságtartalma és nem annak közrebocsátója alapján kell megítélni. Ha a környezeti válságról csak tarisznyás Gaia-tudatú *hard core* rajongók tudósítanak (és nem lennének velük „egy táborban” világhíres tudósok), kijelentéseik akkor is érvényesek lennének, ha megfelelnek bizonyos érvényességi kritériumoknak. Annak megállapításához, hogy valami büzlök, nem kell Nobel-díjasnak lenni, és nagyon bonyolult módszertani kritériumok sem szükségesek. Ehhez képest Sükösd Miklós kritikusi közül csak Dányi Endre nem használ ilyen érvet a vitában (az „agymerevedett zöldektől” a csak sírni tudó „humánökológuson” át a „csak művészekig”). „Talán nem járok túl messze a valóságtól, ha azt feltételezem, a recenzensek többsége nemhogy nem írta volna meg véleményét, de végig sem olvasta volna a dolgozatot, ha nem [Sükösd] Miklós küldi” – világít rá erre Hammer Ferenc. A legszomorúbb visszatérő gond ennek kapcsán a „hol az alternatíva?” kérdés a kritikusok részéről. A kérdéssel az a baj, hogy egyrészt egy erőteljes és összetett bűnbakképző előítélet része⁷, másrészt valójában tájékoztatatlanságot fed. A freonmentes hűtő egyik kifejlesztője az „alternatívát nem kínáló” *Greenpeace* volt. A zöld kapitalizmusról és az alternatív gazdálkodási lehetőségekről szakkönyvek tucatjai szólnak (például egy klasszikus: Schumacher, 1991, és egy legfrissebb: Pataki – Takács-Sánta, 2004). A nemzetközi és Európai Unió stratégiai és helyzetelemzések mellett a környezetvédő civil szervezetek rendszerint elkészítik állapotfelméréseiket és alternatíváikat, ezek közül a legismertebb a *Jo'burg Memo*.

Magyarországon a *HUMUSZ* feltárta az összes, majd' kétezer illegális szeméttlerakót, s ezek egyharmadát felszámolta. (Az állami teljesítmény ugyanakkor 1, azaz egy ilyen lerakóhely megszüntetése.) A Levegő Munkacsoport minden évben elkészíti a zöld költségvetést. Az Energia Klub szinte minden évben publikálja alternatív, nemzeti energiastratégiáját vagy annak bizonyos elemeit, miközben a Magyar Köztársaság kormányára 1993. óta képtelen volt ennek kidolgozására, pedig törvény kötelezi, hogy háromévente meg kell alkotnia... A fenntartható alternatívákkal nemcsak a zöld mozgalmak, hanem komoly tudományos műhelyek is foglalkoznak. Csak két kiadványosorozatra, nevezetesen a washingtoni *Worldwatch Institute* által „A világ helyzete” címmel évente megjelenő kötetekre és a BKÁE és az MTA „Zöld belépő” című sorozatára utalnék: Sükösd Miklós kritikáitól ez a felszínesség és elfogultság számonkérhető.

Ugyanakkor teljesen helytálló az az észrevételük, hogy a vitaindítónak felrögzítő a túlzott általánosítás és a túl sötét jövő felfestése, valamint a már-már szépirodalmi stílus. A kritikusok viszont két rendkívül fontos dolgról hallgatnak. A fennálló rendszert legitimáló, „optimista” műveknek nem szokás felróni a tudományosság határát túllépő, nem elég árnyalt elemzést. Fukuyama máig a legtöbbször hivatkozott elemzők közé tartozik, a szociológia szégyenét jelentő „*Bowling Alone*” szociológiai közhellyé vált. A „nem elég tudományos” kitételben összefoglalható lesajnálás az ehhez hasonló vitákban általában a rendszerkritikus nézeteknek szól. Másrészt a Sükösd Miklóshoz hasonló, túlhevített jelentések – a „Néma tavasz”-tól a Római Klub jelentésein át a „*No Logo*”-ig – nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a példaként emlegetett Düsseldorf vagy az Elba rehabilitációjára került forrás, létrejöhetnek és szigorodnak a környezetvédelmi szabályok.

Nem melleleg: ki és honnan értesült arról, hogy az Elba-torkolat mintegy húsz éves, több millió márkát felemésztő, tavaly szabad fürdőzéssel megünnepelt újra élővé tételét az idén egyetlen este teljesen tönkretette egy részeg hajóskapitány, akinek a hajója egy elavult, számos országban környezetszennyező mivolta miatt betiltott bányászati eljáráshoz szállított vegyi anyagot?

IRODALOM

- Alexander, Jeffrey C. – Jacobs, Ronald N. (1998):** Mass Communication, ritual and civil society in Liebes, T. - Curran, J. (eds): *Media, Ritual and Identity*, London, Routledge
- Beck, Ulrich (2003):** *A kockázat-társadalom*, Századvég
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas (1998):** *A valóság társadalmi felépítése*, Józsefvárosi Műhely, Budapest
- Carson, Rachel (1995, 1962):** *Néma tavasz*, Katalizátor Iroda, Budapest
- Császi Lajos (2002):** *A média rítusai*, Osiris – MTA, Budapest
- Cselószki Tamás (2000):** Környezetvédelem és média az ezredforduló Magyarországon, *Médiakutató 2000/ősz*
- Eder, Klaus (2000):** A környezetvédelem intézményesülése: az ökológiai diskurzus és a nyilvánosság átalakulása in Szabó Márton - Kiss Balázs - Boda Zsolt (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Universitas, Budapest

- ELTE Társadalomtudományi Szakkollégium (2004):** *Internet használó civil szervezetek kommunikációja két alszektor tükrében*, IHM kutatási beszámoló
- Eurobarométer (1993)**
- Fact Intézet (1993):** *A városi lakosság viszonya a környezeti problémákhoz*. Fact Intézet, Budapest
- Fábián Zoltán – Kolosi Tamás – Róbert Péter (2000):** *Fogyasztási csoportok*, TÁRKI, Budapest
- Fidrich Róbert (2003):** *Zöldrefestés*, MTVSZ
- Füzesi Zsuzsanna – Tistryán László (1998):** *A környezeti tudat alakulásának elemzése a rendszerváltás óta eltelt időszakban*, MTA Zöld Belépő 1998.
- Gallup (1994):** A Gallup International 1992-es és 1994-es nemzetközi vizsgálata a környezeti kérdésekről
- GfK (2004):** *Fiatalok életstílusa és értékvilága, Hol a boldogság mostanában? - Stabil munkahelyen és jó családban*, www.gfk.hu
- Jakab Ferencné (szerk) (2004):** *Magyarország Környezetegészségügyi helyzete IV. Európai Környezet és Egészség Miniszteri Konferencia, Budapest, 2004*, Fodor József Országos Közegészségügyi Központ Országos Környezetegészségügyi Intézete
- Nyelvújító jóbarátok (2004):** - <http://www.sulinet.hu/tart/cikk/bn/0/18211/1>
- Pataki György – Takács-Sánta András (szerk) (2004):** *Természet és gazdaság, ökológiai gazdasági szöveggyűjtemény*, Typotex, Budapest
- Olson, Mancur (1997):** *A kollektív cselekvés logikája*, Osiris, Budapest
- Schumacher, Ernst F. (1991):** *A kicsi szép*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Sükösd Miklós (2003)** Totális medialitás és ökokóidium in *Információs Társadalom* 2003/3-4
- Szirmai Viktória (1999):** *A környezeti érdek Magyarországon*, Pallas Stúdió 1999. TGI Életstílus, TGI Magyarország 2003/1-4. negyedév.
- Virágh Zoltán (2004):** *Védd a környezetet és az egészséged!*, Magyar Orvosok az Egészséges Környezetért Társaság – Fodor József Országos Közegészségügyi Központ Országos Környezetegészségügyi Intézete
- Vonnegut, Kurt (2004):** *Az ötös számú vágóhíd*, Maecenas
- Wackernagel, Mathis – Rees, William E. (2001, 1986):** *Ökológiai lábnyomunk*, Föld Napja Alapítvány
- Young, John E. (1994):** Számítógépekkel a környezetért in Lester R. Brown (szerk): *A világ helyzete, 1994, A Worldwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról*, Föld Napja Alapítvány